

УДК 811

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.20>

ВАРІАТИВНІСТЬ В ПЕРЕКЛАДІ АЛЮЗІЙ В НАЗВАХ ХУДОЖНІХ ТА КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ

Москалюк Олена Вікторівна

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри «Філологія»*

*Одеського національного морського університету
вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна*

Шаповал Анна Сергіївна

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри «Філологія»*

*Одеського національного морського університету
вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна*

Юхимець Світлана Юріївна

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри «Філологія»*

*Одеського національного морського університету
вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна*

Дослідження має на меті дослідити варіативність в передачі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську. В роботі було досліджено особливості перекладу; проаналізовано особливості варіативності в перекладі алюзій; розглянуто назви художніх та кінематографічних творів як перекладацьку проблему; розглянуто можливі проблеми під час перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів; вивчено перспективи удосконалення можливостей перекладу назв художніх та кінематографічних творів. Об'єктом дослідження є варіативність в перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську. Предметом дослідження є способи та прийоми перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську. В ході дослідження було виокремлено причини використання варіативності при перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів обумовлені як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. До лінгвістичних причин можна віднести: відсутність лексичної одиниці в словниковому фонді мови перекладу (безеквівалентна лексика або оказіоналізми); невідповідність в семантиці лексичних одиниць; відсутність фразеологізмів в мові перекладу; фонетичні відмінності між мовами. До екстралінгвістичних причин відносяться: атрактивна функція назви, яка тісно пов'язана з залученням людей до перегляду фільму в прокаті або прочитання книги; відсутність фонових знань у глядачів або читачів; недостатній рівень професіоналізму перекладача.

***Ключові слова:** алюзія, варіативність, назва, кінематографічні твори, переклад, художні твори.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У сучасному глобалізованому світі переклад слід вважати необхідною умовою міжкультурного обміну. Для його реалізації переклад повинен бути не тільки адекватним, але й справляти на читача враження, ідентичне оригіналу. Кілька перекладів дають змогу краще зрозуміти оригінальний твір, адже кожен із них по-своєму висвітлює ключові моменти, по-новому розкриваючи суть твору.

Перекладач володіє не тільки двомовними навичками, але й баченням двох культур. Він

є посередником між культурами (включаючи ідеології, моральні системи та соціально-політичні структури), намагаючись подолати несумісність, яка перешкоджає передачі значень. Те, що має значення в одній культурі, може бути безглуздом в іншій, і саме перекладач має унікальну здатність виявляти неузгодженості та знаходити шляхи вирішення цієї проблеми.

Оригінальний текст створюється з певною метою і для певного кола читачів. Переклад, у свою чергу, також створюється з певною метою і для певної аудиторії, яка відрізняється від аудиторії оригіналу. Отож, переклад – це

своєрідний міст між культурами, який намагається «пройти» перекладач. Багато дослідників вважають, що перекладач у своїй діяльності повинен орієнтуватися на цільову групу. Іншим із найпоширеніших підходів до розуміння ролі перекладачу є функціональний підхід, який вважає, що переклад має виконувати ту саму функцію в цільовій культурі, що й оригінал у вихідній культурі.

Можливості перекладу можна узагальнити схематично у формі шкали з крайніми значеннями еквівалентності або дослівного перекладу та транскрибування або вільного перекладу. Між цими крайніми полюсами знаходяться різні інтерпретації, варіативності перекладу або різне розуміння оригінального тексту перекладачем і різні перекладацькі позиції, орієнтовані на оригінальну або приймаючу культуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перекладна література, яка потрапляє в культурний простір кожного народу, вступаючи в складні стосунки з первинною літературою, суттєво доповнює літературний процес, розширюючи його тематичні, жанрово-змістові та естетичні межі. Проблеми художнього перекладу досліджували О. Білецький, М. Драгоманов, В. Коптілов, Ю. Левін, О. Потебня, М. Рильський, І. Франко, О. Чередніченко та інші. Деякі аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення у працях В. Жирмунського, Н. Конрада, М. Храпченко та інших. Тим не менше, деякі аспекти перекладу ще недостатньо вивчені.

Відповідно до лінгвістичної концепції, головна мета перекладу – гарантувати повноту відтворення змісту, вираженого мовою, з якої він був перекладений. У цьому випадку переклад аналізується на рівні відповідності мови перекладу мові оригіналу, і перекладач не вважається активним учасником процесу.

Цілком природно, що певна культура має декілька перекладів одного й того самого літературного твору. Відомий український письменник і перекладач М. Рильський зазначає, що «при загалом вдалому відтворенні іншомовного оповідання, п'єси, вірша, поеми тощо, інше йому здається найважливішим. Кожен перекладає по-своєму» (Рильський, 1986). Існує багато точок зору щодо причин множинності перекладу та участі перекладача в цьому процесі. Тому лінгвісти у своїх теоретичних працях, присвячених перекладу, розглядали це явище в таких аспектах: формально-семантична міжмовна асиметрія; неоднорідність способів вербалізації одного і того ж сегмента досвіду різними суб'єктами, як в плані під-

креслення порядку подій, їх учасників і відносин між ними, так і в плані відбору лексичних одиниць і граматичних структур; встановлення прагматично задовільного зв'язку перекладу, теоретично не єдиного, а одного з набору альтернатив, як ізоморфізм, що виникає між різними системами та гарантує комунікацію для носіїв мови; множина рішень у межах адекватного перекладу; унікальність перекладацьких рішень.

Під кутом зору проблеми розуміння й інтерпретації тексту розглядав проблеми перекладу й П. Ньюмарк: «Залежно від того, як ви розумієте оригінальний текст, ви відобразите його в тексті перекладу. Особливо це стосується текстів, які містять можливість двох тлумачень, тобто переважно художніх текстів» (Ньюмарк, 1991). Така можливість зумовлює появу великої кількості варіантів перекладу одного й того ж тексту в залежності від того, які стратегії перекладу використовуватиме перекладач. Саме особистість перекладача та його перекладацькі позиції визначають те, що постане перед читачами тексту перекладу.

Питання множинності перекладів завжди привертало увагу дослідників, оскільки весь час робилося кілька спроб перекласти певний твір, що спонукало до вивчення його варіативності (Андрієнко Т. П., Бархударов Л. С., Гарбовський М. К., Комісаров В. Н., Ньюмарк П., Рильський М. Т., Ребрій О. В., Ситар Р. А., Топер П. М. та інші).

Мета дослідження: дослідити варіативність в передачі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську.

Для здійснення поставленої мети було виокремлено наступні **завдання:** дослідити поняття та особливості перекладу; надати характеристику перекладу; проаналізувати особливості варіативності в перекладі алюзій; розглянути назви художніх та кінематографічних творів як перекладацьку проблему; переглянути можливі проблеми під час перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів; вивчити перспективи удосконалення можливостей перекладу назв художніх та кінематографічних творів.

Об'єктом дослідження є варіативність в перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську.

Предметом дослідження є способи та прийоми перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На переклад та інтерпретацію тексту впливають індивідуальні особливості перекладача, авторський і перекладацький стиль, жанрово-типологічні особливості тексту оригіналу і перекладу. Для правильного сприйняття тексту та розрізнення його смислів необхідний певний обсяг знань (лінгвістичних та енциклопедичних), який залежить від базових знань читача, його соціального, культурного та освітнього статусу.

Серед факторів, що перешкоджають правильному розумінню та сприйняттю оригінального тексту, є: відмінності в комунікативній ситуації відправника/адресата та одержувача/адресата; відмінності в їх системах кодування, типах культурного часу, нормах, цінностях, репрезентаціях; соціокультурна система мови оригіналу та мови перекладу; наявність мовного та етнічного бар'єру, який включає, окрім суто мовних бар'єрів (відмінності мовних систем, їх норм та мовних правил), також позамовні знання, тобто елементи культури, характерні для певної країни; текстові лакуни, зумовлені специфікою самого тексту (його змісту, форми, поетики й техніки автора, жанру й типу читача, на якого він розрахований).

Таким чином, різне тлумачення або «розбіжності в розумінні» перекладачами одного і того ж оригінального тексту можна вважати однією з основних причин варіативності перекладу та появи кількох варіантів перекладу оригінального тексту.

Варіативність перекладу може бути зумовлена двома основними причинами: відмінність у тлумаченні та розумінні перекладачем змісту оригіналу; свідомо позиція перекладача, тобто перекладач свідомо змінює, додає або опускає, певні значення у своєму перекладі.

Залежно від наявності або відсутності еквівалентів, труднощі перекладу класифікуються за рівнями мови: фонетичний / фонографічний та усний; морфологічний; лексичний (конкретний клас / тип / категорія лексичних одиниць); лексико-семантичний (особливості вживання лексичних одиниць у переносному значенні / другорядна номінація); синтаксичний; текстовий (Ребрій, 2012р. 107).

Переклад назви – це окрема перекладацька проблема. Назва несе певну функцію стиснення сенсу всього твору. Крім усього іншого, ця фраза повинна давати уявлення читачеві про жанр твору, натякати на зміст та привертати увагу. Саме при перекладі назв творів можна застосувати велику кількість стратегій адаптації. Найпростіша стратегія перекладу – це

прямий або дослівний переклад (включаючи транскрипцію та транслітерацію, синтаксичне уподібнення) назв творів українською мовою, яка застосовується за відсутності неперекладних соціо-культурних реалій та конфлікту між формою та змістом. Під час перекладу назв творів можуть використовуватися певні прийоми та *трансформації* (вилучення, додавання/уточнення, різні види модуляцій).

Авторський задум розкривається через сюжет і характеристику діючих осіб. Назва в даному випадку несе велике функціональне навантаження, оскільки може виконати своє основне призначення тільки в разі нерозривного зв'язку з повністю завершеним текстом або сюжетом тексту або фільму. Атрактивна функція може як бути присутня в назві, так і бути відсутня, так як її головною роллю є залучення читача / глядача, створення у нього первинної інтриги, зацікавленості. Атрактивна функція особливо важлива в кіноіндустрії. Так, кожен фільм має рекламні ролики (трейлери), в яких головним чином фігурує частина основного сюжету і в першу чергу назва. Таким чином, незважаючи на свою коротку форму, назва відіграє важливу роль, який, як правило, є засобом вираження концепту всього твору.

Труднощі розуміння назв творів обумовлена двома причинами: тим, що в них допускається порушення мовних норм (скорочення структури речення, відсутність артиклів, дієслівних зв'язків і навіть смислових дієслів, інші особливості синтаксису, порядку слів і пунктуації); недостатньо повними і глибокими знаннями реалій і культури країни мови, що вивчається, а також прогалинами в знанні фразеології.

Алюзія на художні твори ще один засіб, який не завжди зрозумілий українському читачеві/ глядачеві. Ця хибність пов'язана з різними фоновими знаннями в англійсько- та україномовній культурах.

Так, відома істота у фольклорі альпійського регіону, "Krampus" (2016) – «Крампус»; "Krampus: The Christmas Devil" (2013) – «Крампус: Різдяний диявол», є маловідомою в українській культурі. Незважаючи на те, що в обох випадках використовується метод транслітерації при перекладі імені цієї істоти, так як імена найчастіше зберігаються в усіх мовах, алюзія є втраченою. У другому фільмі, з алюзією «Крампус» в назві, крім імені героя, присутнє уточнення його ролі/ функції, а саме «Різдяний Диявол». Таке уточнення в заголовку зробило переклад більш успішним, в зв'язку з тим, що україномовний глядач не знайомий з цією реалією і тут потрібно пояснення.

“Cabbages and Kings” (1904) – «Королі і капуста». Сатирична повість американського письменника О. Генрі, назва якої, є алюзією на книгу Льюїса Керрола «Аліса у Задзеркаллі». Від українського читача ця алюзія прихована і стає зрозумілою тільки після прочитання передмови «Від перекладача», в якому розкривається зв'язок назви з книгою Льюїса Керрола. «У книзі «Аліса у Задзеркаллі» є вірш «Морж і Тесля», які виманюють устриць з моря, щоб потім їх з'їсти. Серед іншого, вони обіцяють їм розповісти:

«... Про черевики і сургучі, капусту, королів,
І чому, як суп в котлі, кипить вода з морів».

Так при дослівному перекладі заголовка зі збереженням алюзії, саме відсилання до книги «Аліса у Задзеркаллі» для україномовного читача стає зрозумілим лише за допомогою пояснень досвідченого перекладача.

“Pride and Prejudice and Zombies” (2009) – «Гордість і упередження і зомбі». Мелодраматичний екшен-фільм жахів. Є пародією на «Гордість і упередження» Джейн Остін. При перекладі назви використовується прийом синтаксичного уподібнення. Алюзія в назві очевидна українському глядачеві, так як роман Джейн Остін є класикою світової літератури. У свою чергу початкова назва твору Джейн Остін “Pride and Prejudice” – цитата з V глави роману Фанні Берні «Цецилія» (Cecilia), написаного в 1782 р.: “The whole of this unfortunate business”, said Dr Lyster, “has been the result of Pride and Prejudice ... Yet this, however, remember; if to Pride and Prejudice you owe your miseries, so wonderfully is good and evil balanced, that to Pride and Prejudice you will also owe their termination...”

В оригінальній назві роману алюзія є неявною, можливо тому, що джерело її досить старий і невідомий широкому колу читачів твір, але ось алюзія на сам роман «Гордість і Упередження» є яскравим прикладом широкої впізнаваності.

Крім складності виявлення збережених алюзій, існують такі назви, де алюзію зберегти неможливо з різних причин. Наприклад, в назві “Over the Hedge” (2006) – «Лісова братва». Американський мультфільм для дітей. В основі оригінальної назви лежить інший твір: художній фільм “Over the edge” – «Через край»/ «За межею» (1979). В Оксфордському словнику *hedge* – жива огорожа, так дослівно назву мультфільму можна перекласти як «Через живопліт», що звучить достатньо дивно і не має ніякого натяку на зміст мультфільму. Варіативність, як наслідок втрати алюзії, англій-

ської назви при перекладі на українську мову «Лісова братва» пояснюється тим, що перекладачі постарались зберегти головну тему мультфільму і зробити назву зрозумілою і привабливою для кіноглядачів.

У кількох назвах творів Агати Крісті присутні алюзії, які неможливо зберегти при перекладі. Так детективний роман “Taken at the Flood” (1948) – «Берег удачі», який виходив під іншими назвами: «Віднесений потоком» і «Прилив», досить складно перекласти без втрати головної ідеї твору. Різноманітність перекладу, пояснюється тим, що Агата Крісті взяла рядки з монолога Брута в трагедії Шекспіра Юлій Цезар, “There is a tide in the affairs of men, which taken at the flood leads on to fortune ...». При перекладі рядок заголовка не зберігся і тому був змінений при адаптації твору. При дослівному перекладі назви, ідеально б підійшов один з використаних перекладів, а саме «Віднесений потоком». Однак, даний варіант не зовсім підходить для україномовного читача, так як він малознайомий з оригінальними рядками Шекспіра. При цьому перекладачі пішли на компроміс, і скориставшись модуляцією, ймовірно припустили, що будь-який потік врешті-решт приведе до берега, а в даному випадку – до берега удачі. Цей переклад відмінно відображає сюжет твору, не зберігаючи алюзію, яка ніяк не впливає на сприйняття цього твору україномовними читачами.

Інша назва детективного роману Агати Крісті “The Moving Finger” (1942) – «Одним пальцем», також є досить важкою для перекладу. Інші назви роману: «Перст долі», «Рухомий палець» і «Канікули в Лімстоці». У самій назві використаний рядок з Рубаї Омара Хайяма:

*The Moving Finger writes;
and, having writ,
Moves on:
nor all thy Piety nor Wit
Shall lure it back to cancel half a Line,
Nor all thy Tears wash out a Word of it.*

В українському варіанті дослівний переклад назви виходить неясним і не несе ніякого сенсу. Можливо, це пов'язано з тим, що українські переклади чотиривірша Хайяма звучать інакше, і не такі відомі. Швидше за все, саме тому перекладачі, запропонували таку кількість варіантів перекладу, при цьому кожен варіант зберігає зв'язок з сюжетом. Алюзія в цій назві, як і в багатьох інших, залишилася недоступною для українського читача.

“Gone with the wind” (1939) – «Віднесені вітром». Роман американської письменниці Маргарет Мітчелл, назва якого взята з вірша

Ернеста Доусона "Non Sum Qualis eram Bonae Sub Regno Cynarae": *I have forgot much, Cynara! gone, gone with the wind*; Пізніше, після опублікування роману і сама назва стала своєрідною алюзією. Зараз вона являє собою стійкий фразеологізм, що означає «зниклий безвісти», синонімічним в українській мові можна вважати «канути в Лету». Українському читачеві не так легко дається розуміння назви, в нашій мові немає такого фразеологізму, а тому переносне значення назви видне не відразу. Так, в цій назві існують дві алюзії, які є неясними для українського читача при дослівному перекладі назви.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз методів перекладу назв творів показує, що на вибір конкретної стратегії перекладу впливає багато причин. Однак ми вважаємо, що рівень культурно-комунікаційних компетенцій перекладача відіграє ключову роль у виборі відповідної стратегії перекладу з урахуванням найбільш відповідних реалій

конкретних ситуацій, оскільки переклад тісно пов'язаний з переосмисленням явищ і подій. Завдяки відповідному перекладу багатомовні культури не лише перестають відчужуватися, а й розширюють горизонти власних культур.

Причини використання варіативності при перекладі алюзій в назвах художніх та кіномагратографічних творів обумовлені як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. До лінгвістичних причин можна віднести: відсутність лексичної одиниці в словниковому фонді мови перекладу (безеквівалентна лексика або okazionalizmi); невідповідність в семантиці лексичних одиниць; відсутність фразеологізмів в мові перекладу; фонетичні відмінності між мовами. До екстралінгвістичних причин відносяться: атрактивна функція назви, яка тісно пов'язана з залученням людей до перегляду фільму в прокаті або прочитання книги; відсутність фонових знань у глядачів або читачів; недостатній рівень професіоналізму перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриєнко Т.П. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 13–18.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М. : Международные отношения, 1995.
3. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
4. Рильський М. Т. Зібрання творів : у 20-ти томах. Київ : Наук. думка, 1986. Т. 15 : Мистецтвознавчі статті. 542 с.
5. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти т. К. : Наукова думка, 1976–1986.
6. Newmark P. Approaches to Translation. London: Prentice Hall. 1988.
7. Newmark P. About Translation. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 1991. 196 p.

REFERENCES

1. Andriyenko, T.P. (2014). Pereklad yak kohnityvno-komunikatyvna diyal"nist" [Translation as cognitive and communication activity]. *Naukovi zapysky Nizhyns"kocho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholya*. Nizhyn : NDU im. M. Hoholya, S. 13–18. [in Ukrainian].
2. Barhudarov, L.S. (1995). Yazyk i perevod. [Language and Translation]. M. : Mezhdunarodnye otnosheniyya [in Russian].
3. Franko, I. Ya. (1976-1986). Zibrannya tvoriv u 50-ty t. [The Collection of Works in 50 volumes]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
4. Newmark, P. (1988). Approaches to Translation. London: Prentice Hall.
5. Newmark, P. (1991). About Translation. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
6. Rebrij, O. V. (2012). Suchasni koncepciyi tvorchosti u pereklyadi. [Modern Concepts of Creativity in Translation]. Khakiv: KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
7. Ryl'skyj, M. T. (1986). Zibrannya tvoriv : u 20-ty tomax. [The Collecion of Works: in 20 volumes]. Kyiv : Nauk. Dumka. T. 15 : Mystectvoznnavchi statti. 542 s. [in Ukrainian].

VARIABILITY IN THE TRANSLATION OF ALLUSIONS IN THE TITLE OF A LITERARY AND CINEMATOGRAPHIC WORKS

Moskalyuk Olena Viktorivna

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine*

Shapoval Anna Serhiivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine*

Yukhimets Svitlana Yuriivna

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine*

The study aims to investigate the variability in the transfer of allusions in the names of artistic and cinematographic works in English in Ukrainian. The features of the translation were investigated in the work; The features of variability in the translation of allusions are analyzed; The names of artistic and cinematographic works as a translation problem are considered; Possible problems when translating allusions in the names of artistic and cinematographic works; The prospects for improving the possibilities of translating the names of artistic and cinematographic works have been studied. The object of study is the variability in the translation of allusions in the names of artistic and cinematographic works in English in Ukrainian. The subject of the study is the ways and techniques of translation of allusions in the names of artistic and cinematographic works in English in Ukrainian. In the course of the study, the reasons for the use of variability in the translation of allusions in the names of artistic and cinematographic works were due to both linguistic and extralinguistic factors. Linguistic reasons can be attributed to: lack of lexical unit in the vocabulary fund of the language of translation (non -equivalent vocabulary or occasionalism); inconsistency in the semantics of lexical units; lack of phraseologisms in the language of translation; Phonetic differences between languages. Extralinguistic reasons include: an attractive function of the name, which is closely related to the involvement of people in watching the movie in rental or reading a book; lack of background knowledge with viewers or readers; Insufficient level of translator professionalism.

Key words: *allusion, variability, name, cinematographic works, translation, works of art.*